

Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry

PL 212

00171 Helsinki

OIKEUSMINISTERIÖLLE

Asia: Raiskausrikosten lainsäädännölliset muutostarpeet. Lausunto arviomuistiosta OM 25/2012.

Suostumuksen puuttuminen raiskausta määrittävänä seikkana

Seksuaalirikoksia koskevien säädösten keskeisin suojeluobjekti on seksuaalinen itsemääräämisoikeus. Voimassa olevassa laissa raiskausrikos määritellään kuitenkin ensisijaisesti väkivallan käyttämisen tai sillä uhkaamisen avulla: rikoslain 20 luvun 1 §:n mukaan sukupuoliyhteyteen pakottamisen tulee tapahtua henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa käyttämällä tai sillä uhkaamalla. Nykyisin raiskaukseen voi syyllistyä myös käyttämällä hyväksi toisen kyvyttömyyttä puolustautua taikka muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Kuitenkin törkeäksi raiskauksen kvalifioi pääasiassa käytetyn väkivallan määrä ja luonne, ja toisaalta tekijä syyllistyy sukupuoliyhteyteen pakottamiseen nimenomaan väkivallan tai sillä uhkaamisen jäädessä vähäiseksi verrattuna perustekomuotoon.

Raiskausrikosten käsittelyä rikosprosessissa tutkittaessa on tullut ilmi, että käytännössä melko lieväkin väkivalta tai sillä uhkaaminen riittää usein naisen tahdon murtamiseen. Tämä seikka korostuu erityisesti yksityisessä tilassa tapahtuneiden raiskausten osalta, joissa uhrin tahdon murtaminen ei yleensä edellytä lyömistä, potkimista, kuristamista tai aseella uhkaamista. (Kainulainen 2004, Kainulainen 2010.)

Kuten arviomuistiossa todetaan (s. 10), viimeisimpiä raiskausrikoksia koskevia lainsäädäntömuutoksia perusteltiin mm. sillä, että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen vakavuus ei välttämättä riipu siitä, onko tekijä aiheuttanut uhrin puolustuskyvyttömyyden vai ei. Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen vakavuus ei myöskään ole suorassa yhteydessä käytetyn väkivallan määrään. Raiskauksen keskeisin piirre on uhrin pätevän suostumuksen puute, ei

käytetty väkivalta tai sillä uhkaaminen. Vaikka voimassaolevat seksuaalirikoksia koskevat säännökset eivät edellytä uhritta fyysistä vastarintaa, rakentuvat raiskausrikosten (RL 20:1–3) teonkuvaukset pääasiassa väkivallan käyttämisen tai sillä uhkaamisen varaan. Raiskauksen määrittelyminen väkivallan avulla hämärtää raiskauksen luonnetta nimenomaan seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvana tekona.

Arviomuistiossa esitetään muutamia vaihtoehtoisia malleja, joissa on pyritty nykyistä paremmin korostamaan uhrin suostumuksen puuttumista raiskausrikosten keskeisenä elementtinä (s. 64–67). Johtopäätöksenä esitetään, että "[k]aikki edellä todettu huomioon ottaen raiskaussäännösten kirjoittaminen nykyisellä tavalla, jossa tunnusmerkistössä mainitaan teossa käytettävät keinot tai hyödynnettävät olosuhteet, vaikuttaisi edelleen perustelluimmalta".

Ongelmana esitetyissä vaihtoehtoisissa malleissa on se, että tunnusmerkistöjen yhdistämistä (jota käsitellään muistiossa jäljempänä), ei käsitellä tässä yhteydessä. Niinpä muistion mukaan "[k]eskeisin suostumuksen puuttumisen tunnusmerkistöön ottamista puoltava seikka on se, että näin muutettuna laissa selkeästi ilmaistaisiin se kehityssuunta, joka on vahvistunut seksuaalirikoksia - - koskevassa ajattelussa - -." (s. 63). Kuitenkin suostumuksen puuttumisen kirjaaminen raiskaussäännökseen tulisi toteuttaa yhdessä väkivallan käyttämisen ja sillä uhkaamisen yksinomaisen merkityksen poistamisen kanssa raiskauksen tunnusmerkistöstä. Tällöin suostumuksen puuttumisen kirjaaminen lakiin ei jäisi vain symboliselle tasolle.

Muistiossa ehdotettujen seksuaalirikosten tunnusmerkistöjen yhdistäminen raiskausrikoksiksi on kannatettavaa. Tunnusmerkistöjä yhdistettäessä tulisi kuitenkin irrottautua ajattelusta, joka on nykyisen sääntelytekniikan taustalla, jotta väkivallan merkitystä raiskausta määrittävänä tekijänä voitaisiin vähentää. Jos aidosti halutaan korostaa suostumuksen puuttumista seksuaalirikoksia määrittävänä seikkana, tekumuotoja ei tulisi ryhmitellä yksinomaan tai pääasiassa käytetyn väkivallan perusteella. Raiskaukseen voisi syyllistyä *väkivaltaa tai sillä uhkaamista käyttäen* myös esimerkiksi *muulla tavoin pakottamalla, painostamalla tai uhkaamalla, sekä käyttämällä hyväksen asemaansa tai toisen riippuvaa taikka alisteista asemaa*. Tämäntyyppinen muotoilu täyttäisi myös laillisuusperiaatteen vaatimuksen, joka muistiossa todetaan ehdotetun 2-mallin ongelmakohdaksi (s. 65–66).

Jos aidosti halutaan korostaa suostumuksen puuttumista seksuaalirikoksia määrittävänä seikkana, tekumuotoja ei tulisi ryhmitellä yksinomaan tai pääasiassa käytetyn väkivallan perusteella. Raiskaukseen voisi syyllistyä *väkivaltaa tai sillä uhkaamista käyttäen* myös esimerkiksi *muulla tavoin pakottamalla, painostamalla tai uhkaamalla, sekä käyttämällä hyväksen asemaansa tai toisen riippuvaa taikka alisteista asemaa*. Tämäntyyppinen muotoilu täyttäisi myös laillisuusperiaatteen vaatimuksen, joka muistiossa todetaan ehdotetun 2-mallin ongelmakohdaksi (s. 65–66).

Suostumuksen puuttumisen ottaminen laissa keskeiseksi kriteeriksi parantaisi rikoksen uhrin asemaa. Tällöin myös lain tasolla tuotaisiin selkeästi ymmärrys sen puolesta, että uhrin tahdon murtaminen onnistuu usein ilman fyysisen väkivallan käyttämistä. Samalla seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suoja paranisi. Tekijän väkivallan käyttämisellä voisi edelleen olla merkitystä teon törkeysarvostelussa ja rangaistuksen mittaamisessa.

Kvalifiointiperusteet

Arviomuistiossa ehdotetaan, että törkeää raiskausta koskevaa RL 20:3 §:ää täydennetään niin, että raiskauksen kohdistuminen alle 18-vuotiaaseen henkilöön lisätään kvalifiointiperusteisiin. Tämä on kannatettava uudistusehdotus. Raiskauksen kvalifiointiperusteisiin pitäisi lisätä kuitenkin myös tekijän ja uhrin välinen läheinen suhde.

Syyteoikeuksien muuttaminen

Kaikkien raiskausrikosten muuttaminen virallisen syytteen alaisiksi on erityisen kannatettavaa. Raiskauksen uhri voi kokea erityisen kuormittavaksi, jos hänen pitää päättää rikosprosessin jatkamisesta. Myös esimerkiksi Päivi Honkatukian tutkimuksesta (2011) kävi ilmi, että rikoksen uhri saattoi kokea erityisen huojentavana kuullessaan poliisin arvion siitä, että kyse oli yleisen syytteen alaisesta rikoksesta, eikä rikoksen uhrin tarvinnut tehdä päätöstä rikosvastuun toteuttamisesta. Heini Kainulaisen vuonna 2004 julkaisemasta tutkimuksesta kävi ilmi, että väkisinmakaamisen syyteoikeuden muuttaminen virallisen syytteen alaiseksi on helpottanut paitsi raiskauksen uhrin asemaa, myös tehostanut poliisin toimintaa.

Syyteoikeuden toteuttaminen on kysymys, josta löytyy varsin vähän tutkimustietoa. Näin on siitä huolimatta, että raiskauksista tehdään varsin paljon syyttämättä jättämisiä puuttuvan näytön takia. Oikeusministeriön pitäisikin harkita, miten syyttäjien toimintaa pitäisi kehittää. Kainulaisen vuonna 2004 julkaisemasta tutkimuksesta käy ilmi, että syyttäjän voisi syyteharkintavaiheessa olla tarkoituksenmukaisesti tavata henkilökohtaisesti raiskauksen uhri, jotta hän pystyisi arvioimaan raiskauksen uhrin kertomusta muullakin tavalla kuin vain kirjallisen esitutkintapöytäkirjan välityksellä.

Myös käräjäoikeuksissa syytteiden hylkääminen on huomattavasti yleisempää kuin rikoslakirikoksissa. Oikeusministeriön kannattaisi käynnistää tutkimus, jossa selvitetäisiin näitä kysymyksiä. Käytännön toimijoilta saamamme tiedon mukaan oikeudellisten toimijoiden ammattitaidossa käsitellä seksuaalista väkivaltaa on parantamisen varaa. Raiskauksen uhrien oikeusturvan toteutumisessa ei saisi olla näin paljon horjuvuutta. Toivoisimme koulutusta niin poliisille, syyttäjille kuin tuomareillekin.

Näyttökysymyksistä

Arviomuistiossa kiinnitetään huomiota näyttöongelmiin, joita mahdollisesti seuraisi suostumuksen puuttumisen korostamisesta seksuaalirikoksissa. Seksuaalirikosten näyttökysymykset ovat kiistämättä hankalia. Nämä käytännön hankaluudet kuuluvat kuitenkin ensisijaisesti rikostutkinnan ja mahdollisen tuomioistuinkäsittelyn puolelle. Samanlaisia näyttökysymyksiä liittyy varmasti myös esimerkiksi puolustuskyvyttömän raiskaamiseen, mutta painavat yhteiskunnalliset ja yksilölliset syyt edellyttävät kuitenkin myös tällaisten mahdollisesti hankalasti toteennäytettävien tekojen kriminalisoimista.

Näyttökysymysten vaikeutta ei pidä kuitenkaan liioitella. Tällä hetkelläkin rikosprosessin aikana käydään niin esitutkinnassa kuin oikeussaleissakin keskustelua siitä, suostuiko nainen sukupuoliyhteyteen vai ei. Tällöin lainsoveltamiskäytännöissä arvioidaan niitä olosuhteita, missä raiskaus tapahtui. Merkitystä on molempien käyttäytymisellä, erityisesti uhrin toiminnalla, teon aiheuttamilla seurauksilla uhrissa jne. Naisilla on ollut monenlaisia tapoja vastustaa sukupuoliyhteyttä ja he ovat turvautuneet hyvin monenlaisiin strategioihin yrittäessään selviytyä

tilanteesta. Esimerkiksi rikosilmoituksista käy ilmi, että he ovat yrittäneet paeta, taistella vastaan, huutaa apua tai rauhallisesti puhelemalla yrittää saada miehen luopumaan aikeistaan. Nainen on myös useaan otteeseen saattanut kieltää miestä jatkamaan lähentelyä ja todeta, ettei hän halua sukupuoliyhteyttä. Nainen on myös saattanut rimpuilla, pitää tiukasti kiinni vaatteistaan, potkia, raapia, kynsiä, purra ja lyödä. Kaikki tällaiset seikat kertovat varsin selkeästi suostumuksen puuttumisesta. (Kainulainen 2004, Kainulainen 2010.)

Soveltamiskäytäntöön liittyviä huomioita

Rikosoikeudellisessa järjestelmässä on ollut selkeitä vaikeuksia tunnistaa raiskauksia, mitä läheisemmässä suhteessa tekijä ja uhri ovat. Piiloon jäävän rikollisuuden määrä onkin erityisen suuri, vaikka läheissuhteessa tapahtunut seksuaalinen väkivalta on erityisen traumatisoivaa. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa (2011) tehdyn selvityksen perusteella voidaan havaita, että myös tuomioistuinkäytännöissä on ollut vaikeuksia tunnistaa parisuhteessa tapahtunutta väkivaltaa. Parisuhteessa tapahtunut väkivalta saatetaan herkästi tulkita sukupuoliyhteyteen pakottamiseksi. Tästäkin syystä oikeusministeriön ehdotus siirtää sukupuoliyhteyteen pakottaminen osaksi raiskauksen perustunnusmerkistöä vaikuttaa kannatettavalta.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2004 julkaisemasta selvityksestä kävi ilmi, että raiskausten tunnusmerkistöjen valinnassa oli selkeitä alueellisia eroja. Toisissa käräjäoikeuksissa sovellettiin varsin usein sukupuoliyhteyteen pakottamista, kun taas toisilla ei. Tämä seikka on samalla vaikuttanut rangaistuskäytäntöön.

Oikeuspoliittisen yhdistyksen Demla ry:n puolesta,

Katja Kneckt

Puheenjohtaja

Lähteitä

Honkatukia, Päivi (2011). Uhrin rikosprosessissa. Haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252.

Kainulainen, Heini (2004). Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212 & Tilastokeskus, Oikeus 2004:16,

Kainulainen, Heini (2010). Esitelmä Amnestyn tilaisuudessa 8.3.2010 Lasipalatsissa Helsingissä.

Lappi-Seppälä, Tapio, Hinkkanen, Ville (2004). Selvityksiä raiskausrangaistuksista ja rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 61.

OM 2011. Selvityksiä raiskausrikoksista. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita. [Selvitys tehty Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa.]